

Cami-i Kebir – Lhasa / Tibet

gerçekleşen evliliklerin ve sosyal etkileşimlerin müslüman nüfusun başşehir Lhasa civarında artmasında rol oynadığı anlaşılmaktadır (Arnold, s. 296). Sosyal etkileşimler arasında Tibet'in klasik müzik türlerinden "nangma"nın bölgeye müslümanlar tarafından getirildiğine inanılmaktadır.

Yuan hânedanının çöküşü sırasında başlayan iç savaştan galip çıkan Koshot Moğolları ülkeyi beşinci dalai-lamanın (1617-1682) yönetimine bıraktılar. Kendilerine hoşgörüle yaklaşan ve yapmak istedikleri bir mescidin arsasını veren beşinci dalai-lama döneminde müslümanlar büyük bir rahatlığa kavuştular, sayıları da hızla arttı. Topluluk genişledikçe çocukların din eğitimi için medreseler açıldı. Eğitim dili olarak Urduca'yı kullanan müslümanların o dönemde Lhasa ve Shigatse'de iki medresesi bulunuyordu. Tibetli müslümanlar beşinci dalai-lamanın dönemini izleyen asırlarda da herhangi bir sıkıntı yaşamadılar. Fakat Komünist Çin işgaliyle birlikte durum değişti ve pek çok müslüman ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Hindistan'a geçmeyi başaranlar önce Kalimpong, Darjeeling ve Gangtok gibi sınır şehirlerine yerleşip sonradan aşamalı biçimde atalarının geldiği Keşmir'e taşındılar.

Bu dönemde dışarıdaki müslümanlar teşkilâtlanarak bir araya gelmeye başladılar. Dalai-lama onlarla ilişkilerini sürdürdü ve 1975'te Srinagar'ı ziyaret ettiğinde bir mülteci yardımlaşma örgütü kurmalarına destek verdi. Bu örgüt, mülteci müslümanların ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmesi için projeler yapmaya başladı. Bu

arada geri dönmek isteyenlerin yeniden Tibet'e yerleşmesi için 1985 yılında tamamlanan 144 ev ve bir caminin yapımı gerçekleştirildi. Tibet'te kalan müslümanların sayısı kesin olmamakla birlikte 1990'larda 3000, dışarıdakilerin sayısı 2000 civarında idi. Çoğu Sünnî olan müslümanlar Hanefî mezhebine mensuptur. Halen Tibet'te dördü Lhasa'da olmak üzere (diğerlerinden biri Tsetany, ikisi Shigatse kentindedir) toplam yedi cami bulunmaktadır. Müslümanların Budistler'in kutsal ayarlarında uygulanan et yasağından muaf tutulması ayrıcalığı devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Tarih*, II, 397-398, 420, 435, 436; a.m.f., *Kitâbü'l-Büldân* (Âyetî), s. 4, 7, 64, 77, 145-147; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, Tahran 1991, s. 17; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 24-25, 34-35, 92-94; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, II, 10-12; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 79-80; W. D. Shakabpa, *Tibet: A Political History*, New Haven 1967; Ali Tanoğlu, *Beşeri Coğrafya: Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul 1969, s. 123; R. A. Stein, *Tibetan Civilization*, Stanford 1972; H. Hoffmann, *Tibet: A Handbook*, Bloomington 1975; T. W. Arnold, *The Preaching of Islam*, Lahore 1979, s. 296; G. Tucci, *The Religion of Tibet*, London 1980; K. Lin, *A Study on Khri Srong Ide Btsan*, Taipei 1989; Abdul Waid Radhu, *Islam in Tibet: [and] Tibetan Caravans*, Louisville 1997; A. H. Francke, "Islam Among the Tibetans", *MW*, XIX (1929), s. 134-140; D. M. Dunlop, "Arab Relations with Tibet in the 8th and 9th Centuries A.D.", *İTED*, V/1-4 (1973), s. 301-318; Christopher I. Beckwith, "Tibet and the Early Medieval Florissance in Eurasia", *CAJ*, XXI/2 (1977), s. 89-104; Triloki N. Sharma, "The Predicament of Lhasa Muslims in Tibet", *JIM-MA*, X/1 (1989), s. 21-27; Christopher Beckwith, "The Location and Population of Tibet According to Early Islamic Sources", *AOH*, XLIII (1989), s. 163-170; Th. Zarcone, "Sufism from Central Asia Among the Tibetan in 16-17th Centuries", *The Tibet Journal*, XX/3, Dharamsala 1995, s. 96-114; W. Barthold, "Tibet", *IA*, XII/1, s. 252-255; a.m.f. - [C. E. Bosworth], "Tubbat", *EI²* (İng.), X, 576-578; M. Gaborieu, "Tubbat", a.e., X, 578-580.

N. CHANG – KUAN LIN

TİBÎ

(الطبيي)

Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343)

Müfessir, muhaddis, dil ve edebiyat âlimi.

Aslen İrani olup Vâsıt ile Hûzistan arasında bulunan (Yâkût, IV, 53) ve muhtemelen doğum yeri olan Tîb kasabasına nispetle Tîbî diye anılır. Ticaretle uğraşan var-

lıklı bir aileden gelmektedir. Hayatına dair İbn Hacer'in *ed-Dürerü'l-kâmine*'sinde yer alan sınırlı bilgiler sonraki müelliflerin çoğu tarafından tekrar edilmiştir. Tîbî, Şâfiî fakihî ve dil âlimi Çârperdi'den ders aldı. Öğrencileri arasında *Mişkâtü'l-Meşâbih* müellifi Hatîb et-Tebrîzî ile kendisine ait *et-Tibyân fi'l-me'ânî ve'l-be'yân*'ı *Hadâ'îku'l-be'yân fi şerhi't-Tibyân* adıyla şerheden Ali b. İsâ el-Erdebîli bulunmaktadır (Tîbî, *et-Tibyân*, neşredenin girişi, s. 21-24). Ömrü boyunca öğrenim ve öğretimle meşgul olan Tîbî tanımadığı kişilere dahi kıymetli kitaplarını ödünç verecek kadar cömertti. Ailesinden kalan serveti öğrencilerine ve ihtiyaç sahiplerine harcadı; bu sebeple ömrünün sonlarında muhtaç duruma düştü. Yaşlılığında gözleri iyice zayıfladı. Tîbî hayâ sahibi, cömert, mütevazı biri olarak tanındı (İbn Hacer, II, 68-69).

Kendisinin de yaşadığı Tebriz'i merkez edinen İhlanlılar'ın desteğiyle revaç bulan felsefî akımlara ve bid'at ehline karşı Ehl-i sünnet'in görüşlerini savundu. Tefsir, hadis ve Arap dili alanlarında ileri gelen bir âlim kabul edilen Tîbî, Kur'an'da ve hadislerdeki dil inceliklerini farketmesiyle şöhret buldu. Sabahtan öğleye kadar tefsir, öğleden ikindiye kadar hadis dersleri verdi, derslerini hayatının sonuna kadar hiç aksatmadı. Kalabalık bir grup tarafından takip edilen hadis derslerini Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ini okuttu (a.g.e., II, 69). Kendisine ait bazı eserler üzerine ihtisar ve şerh türü çalışmalar yapmaları için öğrencilerine tâlimat verdiği gibi bazı öğrencilerinin eserlerini bizzat şerhetti. Muhtasar bir hadis usulü telif etti. Aynı zamanda kudsî hadisi terim anlamında tanımlayan ilk kişi olarak bilinir (*DİA*, XXVI, 318). 13 Şâban 743 (11 Ocak 1343) tarihinde vefat eden Tîbî'nin nerede öldüğüne dair açık bilgi bulunmamakla birlikte Tebriz'de yaşadığına göre burada vefat etmiş olmalıdır. Her gün yaptığı gibi sabahleyin tefsir dersi verdikten sonra Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ini okutmak üzere evinin yakınındaki camiye gittiği ve öğle namazını beklerken âniden öldüğü kaydedilmektedir (İbn Hacer, II, 69).

Eserleri. 1. *el-Kâşif 'an haqâ'iki's-sünen* (Şerhu / Hâşiyetü Mişkâti'l-Meşâbih). Tîbî, talebesi Hatîb et-Tebrîzî'yi Ferrâ el-Begavî'nin *Meşâbihu's-sünne*'de eksik bıraktığı bazı kısımları tamamlaması için görevlendirmiş, bunun üzerine Hatîb et-Tebrîzî, Begavî'nin sahih ve hasen başlıkları altında tasnif ettiği hadisleri yeniden düzenledikten sonra kitaba onun şartları-

na uygun üçüncü bir bölüm eklemek suretiyle *Mişkâtü'l-Meşâbih*'i kaleme almıştır. Tîbî de bu eser üzerine *el-Kâşif 'an haqâ'iki's-sünen* adlı şerhini yazmış, hâşiye olarak da anılan eser *Şerhu't-Tîbî 'alâ Mişkâtü'l-Meşâbih* adıyla şöhret bulmuştur (nşr. Naîm Eşref Şebbîr Ahmed v.dğr., I-XII, Karaçi 1413/1992; nşr. Abdülhamîd Hindâvî, I-XIII, Riyad 1417/1997; her iki neşirde görülen eksiklikler hakkında Muhammed Rif'at Zencîr tarafından kaleme alınan tenkitler için bk. bibl.). Eseri hazırlarken daha çok Nevevî'nin *el-Câmi'u's-şâhih* şerhinden faydalandığını söyleyen Tîbî şerhte alıntı yaptığı kaynakları kısaltmalarla göstermiştir. *Meşâbihü's-sünne*'de görülen ve ona göre Arapça'yı ve hadis rivayetini yeterince bilmeyen râvilerin tasarrufundan kaynaklanan ifade bozukluklarını da düzelten Tîbî eserin muhaddimesine hadis usulüne dair bir muhtasar dercetmiştir (Tîbî, *el-Kâşif*, I, 35-36). Bu muhtasar onun *el-Hulâşa fi uşûli'l-hadis* adlı eseriyle büyük oranda benzerlik göstermektedir. *Şerhu't-Tîbî 'alâ Mişkâtü'l-Meşâbih* üzerine Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin bir telhis yaptığı kaydedilmektedir (Leknevî, s. 559-561, ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 6). Muhammed Rif'at Zencîr, *el-Fünûnü'l-beyâniyye fi'l-Kâşif 'an haqâ'iki's-sünen li'l-İmâmi't-Tîbî* başlığıyla hazırladığı yüksek lisans tezini (1410, Câmîatü Ümmi'l-kurâ) genişletip neşretmiştir (Kuala Lumpur 1998). **2.** *el-Hulâşa fi uşûli'l-hadis*. İbnü's-Salâh'ın *Muqaddime*'si, Nevevî'nin *et-Taqrîb ve't-teysîr*'i, Bedreddin İbn Cemâa'nın *el-Menhelü'r-revîsi* gibi eserlerden özetlenip İbnü'l-Esîr'in *Câmi'u'l-uşûl*'ünden bazı bilgilerin ilâvesiyle oluşturulmuştur (nşr. Subhî es-Sâmerrâî, Bağdat 1971; Beyrut 1985). Hibetullah b. Atâ b. Ahmed el-Hüseynî Şâhmîr tarafından şerhedilen eseri (Brockelmann, VI, 238) Seyyid Şerîf el-Cürçânî *el-Muhtasar fi uşûli'l-hadis* (*ed-Dibâcü'l-müzheb*) adıyla ihtisar etmiştir (nşr. Abdülgaffâr Süleyman, Kahire, ts.; nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed, İskenderiye 1983; Kâfiyecî'nin *el-Muhtasar* ıyla birlikte *Risâletân fi muştalahi'l-hadis* adıyla nşr. Ali Zevîn, Riyad 1987; nşr. Akil b. Muhammed b. Zeyd, Beyrut 1413). Cürçânî *el-Hulâşa*'daki mevzû hadislerle ilgili örnekleri, râvi isimlerini, künyeleri ve lakapları hafızetmiş, bazı konularda kendi görüşlerini ekleyerek esere aynı zamanda bir hâşiye niteliği kazandırmıştır. Cürçânî'nin muhtasarı Abdurrahman b. Muhammed el-Hanefî, Şemseddin Muhammed el-Hanefî et-Teb-

rîzî ve Leknevî tarafından şerhedilmiş olup bunların en meşhuru, Leknevî'nin *Zafe-rü'l-emânî bi-şerhi Muhtasari's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî fi muştalahi'l-hadis*'idir (nşr. Takıyyüddin Nedvî, Luknov 1304; Dübey 1995; Cürçânî'nin muhtasarıyla ve Nedvî neşrine dair tenkitlerle birlikte nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut 1416). **3.** *Fütûhu'l-ğayb fi (ve)'l-keşf 'an kınâ'ir-reyb* (*Şerhu / Hâşiyetü'l-Keşşâf*). Henüz yayımlanmayan bu altı ciltlik eser (yazmaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 389-394), Zemaşerî'nin *el-Keşşâf*'ının en güzel hâşiyelerinden sayılmaktadır. Kiraat ve cihlerinin zikredilmesi, hadislerin ve rivayetlerin doğru biçimleriyle verilmesi, kelimelerin anlamlarındaki ince noktaların dikkatle ele alınması gibi konularda beğenilen ve meseleleri ele alış tarzı başarılı bulunan eser, özellikle beyân ilmine dair inceliklere gerektiğinden fazla ağırlık verdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1478). Öte yandan İbn Haldûn'a (*Muqaddime*, II, 366) ve İbn Hacer'e (*ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 69) göre Tîbî bu eserde Zemaşerî'nin Mu'tezilî görüşlerini tenkit etmekte, Kur'an'ın beyân özelliklerinin Ehl-i sünnet'in prensiplerine göre yorumlanması gerektiğini söylemektedir. Kutbüddin er-Râzî eseri *Tuhtetü'l-eş-râf fi şerhi'l-Keşşâf* adıyla ihtisar etmiş (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 417), bu ihtisar üzerine Cemâleddin Aksarâyî bir hâşiye yazmıştır (a.g.e., I, 423). *Fütûhu'l-ğayb*'in Feth süresine kadar olan kısmı Sa'deddin et-Teftâzânî tarafından özetlenmiş olup (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1478) bu özet *Telhîşü Fütûhi'l-ğayb fi'l-keşf 'an kınâ'ir-rayb* adını taşımaktadır (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 394). *Fütûhu'l-ğayb*'in çeşitli bölümleri Arap ülkelerindeki üniversitelerde yüksek lisans ve doktora tezi olarak yayıma hazırlanmıştır (örnekler için bk. Zeyd b. Abdülmuhsin Âlü Hüseyin, II, 150). **4.** *et-Tibyân fi'l-me'ânî ve'l-beyân*. Tîbî'nin 725 (1325) yılında yazdığı bu eseri 737 (1337) şerhettiği kaydedilmiştir (Brockelmann, VI, 239; ayrıca bk. İbn Hacer, II, 69), bugün herhangi bir nüshası bilinmeyen bu şerhten Taşköprizâde alıntı yapmıştır. *et-Tibyân* üzerine Tîbî'nin talebesi Ali b. İsâ el-Erdebîlî *Hadâ'iku'l-beyân fi şerhi't-Tibyân* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1839; Çorlulu Ali Paşa, nr. 387; Esad Efendi, nr. 2986; Fâtih, nr. 4602, 4604; Şehid Ali Paşa, nr. 2235; Yozgat, nr. 782) ve Abdülatîf el-Kirmânî el-Hanefî *Şerhu't-Tibyân li't-Tîbî* (Abdullah Muhammed el-Habeşi, I, 528-529) adıyla birer şerh yaz-

mıştır. Abdüsettâr Hüseyin Mebrûk Zem-mût tarafından hakkında bir doktora tezi hazırlanan eserin (1977, Ezher Üniversitesi) muhtelif neşirleri vardır (nşr. Tefvik el-Fîl – Abdülatîf Lutfullah, Küveyt 1986; Abdüsettâr Hüseyin Mebrûk Zemmût, Beyrut 1996; nşr. Hâdî Atıyye Matar el-Hilâlî, Beyrut 1407/1987; nşr. Abdülhamîd Ahmed Yûsuf Hindâvî, Mekke, ts.). **5.** *Le'âtâ'ifü't-tibyân fi 'ilmeyi'l-me'ânî ve'l-beyân*. Hindâvî'ye göre (Tîbî, *et-Tibyân*, neşredeninin girişi, s. 49) *et-Tibyân*'ın şerhi değil ayrı bir kitap olan eser, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm*'unun ve Fahreddin er-Râzî'nin *Nihâyetü'l-icâz*'ının özeti mahiyetindedir (nşr. Abdülhamîd Ahmed Yûsuf Hindâvî, Mekke, ts.; nşr. Halîfe Hasan Halîfe, Kahire 1990). **6.** *Muqaddime fi 'ilmi hisâbi'l-yed*. Tîbî'ye nisbet edilen eser (Sâlih Zeki, II, 279-280; Kadri Hâfız Tûkân, s. 434-435) matematiğin temel işlemlerine dair otuz dört sayfalık bir risâledir (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 4503). **7.** *Tefsîr*. İbn Hacer, Tîbî'nin bir tefsir yazmaya başladığını söylemekte, ancak eserin tamamlanıp tamamlanmadığına dair bilgi bulunmamakta, Süyûtî de Tîbî'nin bir tefsir kaleme aldığını zikretmektedir. **8.** *Kaşîde*. 727 (1327) yazılmış olup ahlâk ilmine dairdir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2446). **9.** *Şerhu esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2206, 2880). **10.** *Tefsîru âyeti "hel yenzurüne illâ en te'tiyehümü'l-melâ'ike"*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Şehid Ali Paşa, nr. 2725) *Ta'lika 'alâ Tefsiri "hel yenzurüne illâ en te'tiyehümü'l-melâ'ike"* başlığıyla Derviş Muhammed el-Kirmânî adına kayıtlı olan bu risâle bazı kaynaklarda Tîbî'ye nisbet edilmektedir (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 389). Bazı kaynaklarda Tîbî'ye izâfe edilen *Esmâ'ü ricâli'l-Miškât* adlı eser ona değil talebesi Hatîb et-Tebrîzî'ye aittir.

Abdülhamîd Ahmed Yûsuf Hindâvî *et-Tîbî ve cühûdühü'l-belâğıyye* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamış (1991, Kahire Üniversitesi) ve bunu *el-İmâm Şerefüddin et-Tîbî tecdidâtühü ve cühûdühü'l-belâğıyye* ismiyle neşretmiştir (Mekke, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Tîbî, *el-Kâşif 'an haqâ'iki's-sünen* (nşr. Naîm Eşref v.dğr.), Karaçi 1413, I, 35-36; a.mfl., *et-Tibyân fi'l-me'ânî ve'l-beyân* (nşr. Abdülhamîd Ahmed Hindâvî), Mekke, ts. (el-Mektebetü't-ticâriyye), neşredeninin girişi, s. 49; a.e. (nşr. Abdüsettâr Hüseyin Zemmût), Beyrut 1416/1996, neşredeninin girişi, s. 21-24; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), IV, 52-53; İbn Hal-

dün, *Mukaddime* (nşr. Abdüsselâm Şeddâdî), Dârülbeyzâ 2005, II, 366; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, II, 68-69; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 522; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 456; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1478; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, I, 229; Leknevî, *Zaferü'l-emânî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416, s. 559-561, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 6; Sâlih Zekî, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1329, II, 279-281; Kadri Hâfiz Tükân, *Türâşü'l-'Arabi'l-ilmî fi'r-riyâziyyât ve'l-felek*, Beyrut, ts. (Dârü'ş-şürûk), s. 434-435; Brockelmann, *GAL* (Ar.), VI, 237-239; *el-Fihrisü'ş-şâmil*: 'Ulûmü'l-Kur'ân, *mahtûâtü't-tefsir ve 'ulûmüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1989, I, 389-394, 417, 423; M. Rif'at Zencir, *el-İmâmü'l-Ṭîbî*, Kuala Lumpur 1998, s. 11-19; a.m.f., "el-Kâşif 'an ha-kâ'iki's-sünen li'l-İmâmî'l-Ṭîbî, tahkik ve dirâse 'Abdülhamîd Hindâvî", 'Âlemü'l-kütüb, XXI/2-3, Riyad 2000, s. 185-198; Zeyd b. Abdülmuhsin Âlü Hüseyin, *Delilü'r-resâ'ili'l-câmi'iyye fi'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'üdiyye*, Riyad 1998, II, 150; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'ü'ş-şürüh ve'l-havâşî*, Ebüzabî 1425/2004, I, 528-529; Hayatî Yılmaz, "Kudsî Hadis", *DİA*, XXVI, 318.

HALİT ÖZKAN

et-TİBYÂN Fİ AKSÂMÎ'L-KUR'ÂN

(التبيان في أقسام القرآن)

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin
(ö. 751/1350)

Kur'an-ı Kerim'deki
yeminlere dair eseri.

İlk baskılarından itibaren bu adla tanınan eserin İbn Kayyim'in diğer kitaplarından farklı olarak bir mukaddime ihtiva etmediği gerekçesiyle ona ait başka bir eserin parçası olması ihtimalinden söz edilmişse de (*et-Tibyân fi aksâmi'l-Kur'ân*, s. 6) bu düşüncenin eserin eksik nüshalarına dayanılarak ileri sürüldüğü anlaşılmalıdır. Zira mukaddime sayfasını da içeren Princeton nüshasını neşreden Abdullah b. Sâlim el-Batâtî, onun hem müstakil bir eser hem de adının mukaddimedede geçtiği şekliyle *et-Tibyân fi eymanı'l-Kur'ân* olduğunu ortaya koymuştur (bk. bibl.). İbn Kayyim'in bazı kitaplarında *Eymânü'l-Kur'ân* ve *Aksâmü'l-Kur'ân* adlarıyla bu eserine atıfta bulunması (meselâ bk. *ed-Dâ' ve'd-devâ'*, s. 56, 309), Şemseddin İbn Tolun'un bu eseri *Hulâsatü't-tibyân fi eymanı'l-Kur'ân* adıyla ihtisar etmesi ve çeşitli kaynaklarda müellifin böyle bir eserden söz edilmesi de aynı gerçeği göstermektedir (Süyûtî, IV, 46; *Keşfü'z-zunûn*, I, 341).

151 fasla ayrılan eserin mukaddimesinde Kur'an'da geçen yeminler, bunların, üzerine yemin edilen hususlarla irtibatı, yeminlerin mezkûr ya da mukadder cevaplarıyla bu yeminlerdeki sırlar ve hik-

metler üzerinde durulacağı belirtilmiştir. Baş tarafta Kur'an'da yeminin mevcudiyeti, çeşitleri ve faydası gibi konularda genel bilgilerden sonra tek tek yeminlerin açıklanmasına geçilmiştir. Ancak bu kısımda söz konusu edilen yeminler sadece Cenâb-ı Hak'a ait açık yeminlerin bir bölümünden ibaret olup yaratılmışlardan hikâye yoluyla aktarılan ya da gizli olan yeminler üzerinde durulmamıştır. Bunun yanında inir ve zeytinin faydaları, gece ve gündüz, rüzgâr, kalem çeşitleri ve insanın yaratılışı gibi hususlarda zaman zaman uzun bilgilere yer verdiği dikkati çekmektedir. Yeminlerin izahında ilgili âyetlerin üzerinde Arap dili ve edebiyatı, eşbâh ve nezâirle kiraatler açısından durularak başta Selef âlimlerinden olmak üzere nakiller yapılmış, âyetlerden çeşitli hükümler çıkarılarak görüşler ortaya konmuş, ayrıca felsefe, kelâm ve tabiat âlimlerine cevaplar verilmiştir. Çeşitli hadis derlemelerinin yanı sıra Mukâtil b. Süleyman, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Zeccâc, Ma'mer b. Müsenâ ile Vâhidî'nin tefsirleri *et-Tibyân*'ın kaynakları arasında sayılabilir.

Ebû Amr İbn Zekvân'a nisbet edilen *Aksâmü'l-Kur'ân ve cevâbühâ* adlı çalışma dışında (*DİA*, XX, 462) *et-Tibyân* modern döneme kadar Kur'an'daki yeminler konusunda yazılmış tek eser olma özelliğini korumuş ve bu durum İbn Kayyim'in eserini vazgeçilmez bir başvuru kaynağı haline getirmiştir (*et-Tibyân*'ın çeşitli kaynaklar üzerindeki etkisi ve ondan yapılan iktibaslar için bk. *et-Tibyân fi eymanı'l-Kur'ân*, s. 57-58). Bununla birlikte eser konuyla ilgisiz uzun açıklamalara yer verdiği, sisteminde bazı karışıklıkların bulunduğu ve yeminle ilgili âyetlerin sadece bir kısmına temas edildiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Ferâhî, s. 35; Selâmî, s. 16; Hûlî, s. 40). Çeşitli baskıları bulunan eserin (Mekke 1321; nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire 1352, 1388/1968; nşr. Tahâ Yûsuf Şâhin, Kahire 1388/1968; Beyrut 1402/1982, 1994; Sayda 2003) ilmi neşrini Muhammed Zührî en-Neccâr (I-II, Riyad 1399/1979), Muhammed Şerîf Sükker (Beyrut 1409/1988), İsmâ Fâris el-Haristânî (Beyrut 1414/1994), Ebû Abdurrahman Âdil b. Ahmed Hâmid Muhammed (İskenderiye 2002) ve *et-Tibyân fi eymanı'l-Kur'ân* adıyla Abdullah b. Sâlim el-Batâtî (Mekke 1429) gerçekleştirmiş, ayrıca Hamza b. Muhammed b. Ali Useyrî tarafından aynı isimle hazırlanan iki ciltlik yüksek lisans tezinde (1422, Mekke Ümmülkurâ Üniver-

sitesi) eserin tahkiki yanında ilmi analizi yapılmıştır (*et-Tibyân fi eymanı'l-Kur'ân*, s. 59-60).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fi aksâmi'l-Kur'ân* (nşr. Tâhâ Yûsuf Şâhin), Beyrut 1402/1982, s. 6; a.m.f., *ed-Dâ' ve'd-devâ'* (nşr. Ali b. Hasan el-Halebî el-Eserî), Demmâm 1419/1999, s. 56, 309; a.m.f., *et-Tibyân fi eymanı'l-Kur'ân* (nşr. Abdullah b. Sâlim el-Batâtî), Mekke 1429, neşredenin girişi, tür.yer.; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 405; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), IV, 46; *Keşfü'z-zunûn*, I, 341; *el-Fihrisü'ş-şâmil*: 'Ulûmü'l-Kur'ân, *mahtûâtü't-tefsir ve 'ulûmüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1989, I, 602; Abdülhamîd (Hamîdüddin) Ferâhî, *İm'ân fi aksâmi'l-Kur'ân*, Dimaşk-Beyrut 1415/1994, s. 35-38; Muhammed el-Muhtâr es-Selâmî, *el-Kasem fi'l-luğa ve fi'l-Kur'ân*, Beyrut 1999, s. 14-18; Emîn el-Hûlî, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar* (trc. Emrullah İşler – Mehmet Hakkı Suçin), Ankara 2006, s. 40; Tayyar Altıkulaç, "İbn Zekvân, Ebû Amr", *DİA*, XX, 462.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

TİBYÂN TEFSİRİ

Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin
(ö. 1111/1699)

Kur'an-ı Kerim'in
ilk Türkçe
matbu tefsiri olan eseri.

Mehmed b. Hamza ed-Debbâğ Ayıntabî'da doğdu. Ayıntâbî ve Sivâsî nisbeleriyle, ayrıca Tefsiri Mehmed Efendi lakabıyla anılır. Temel ilimleri memleketinde tahsil etti. Âmid, Trablusşam, Dimaşk ve Kahire gibi şehirlerde bulundu. Yirmi yaşında iken Sivasa yerleşti ve kırk yılı bulan öğrenim hayatını burada tamamladı. Akli ilimleri Ali b. Muhammed el-Gürânî ve Zeynelâbidîn b. Muhyiddin el-Gürânî'den tahsil etti. Nüreddin eş-Şebrâmellisî gibi hocalardan tefsir ve hadis okudu. Ayrıca Sivasta müftülük yapan Ayıntâbî'nin talebeleri arasında Kazâbâdî, Saçaklızâde Mehmed Efendi, Tosyalı Mustafa b. Ali el-Hayrî ve Darendereli Hamza Efendi gibi isimler bulunmaktadır (Arpa, s. 21-24). Ayıntâbî, tefsirinin mukaddimesinde Seyhülislam Min-kârîzâde Yahyâ Efendi'nin kendisini huzur dersleri için İstanbul'a çağırıldığını, bu derslerden birinde Sultan IV. Mehmed'in Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme ve tefsir etmesini istediğini, kendisine dört adet tefsir ve on lugat kitabı hediye ettiğini belirtir. Bunun üzerine Ayıntâbî, Hıdır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'ân* adlı eserini esas alarak iki yıl içinde tercüme-telif karışımı bir eser hazırladı, müellif hattından birini padişah-